

Udvari István: A magyarsággal érintkező ruszin (kárpatukrán) csoportok identitásának kérdéseiről. In: Nemzetiség – identitás. A IV. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai. Szerk. Eperjessy Ernő–Krupa András. Békéscsaba–Debrecen, 1991.
Uő: Ruszinok és ukránok. In: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon. Bp., 1998., 257–260.

Botlik József

RITEN, MYTHEN UND SYMBOLE. DIE ARBEITERBEWEGUNG ZWISCHEN „ZIVILRELIGION” UND VOLKSKULTUR

(Rítusok, mítoszok, szimbólumok. A munkásmozgalom a „civil vallások” és a népkultúra között)

Wien, Akademische Verlagsanstalt, 1999. 304 p.

A könyv alapjául az 1997. évi linzi nemzetközi ITH konferencia szolgált. A kötet bevezetőjét a konferencia főszervezője, a bécsi egyetem fiatal tanára, *Berthold Unfried* írta. A kötet első tanulmányai a 19. századi Németország fejlődéstörténetébe vezetik el az olvasót, amelyben a magyar érdeklődők – sok oknál fogva – otthonosan érezhetik magukat. Más a helyzet a francia relációban.

Az első nagy francia áttekintés szerzője *Philippe Burrin* volt; címválasztása meghökkentő: „Civil vallások, politikai vallások és szekuláris vallások”. Burrin azzal nyitott, hogy a vallások és a munkásmozgalom között természetesen mindig volt kapcsolat, s ennek fel- és elismerése nem új gondolat. Még inkább igaz ez a vallások és a politika összefonódására. E helyütt a régmúlt történetébe elkalandozva a teokratikus rendszerekre utalt, legyen az a bizánci, avagy a cári orosz rendszer, de a katolikus országokban is nemegyszer egyértelműen megtörtént. Burrin jelezte, hogy francia talajon Gustave Le Bon és Raymond Aron a szocialista munkásmozgalmat is egyfajta „vallás” skatulyájába helyezte el. (Ide kívánczik annak megjegyzése, hogy mind Le Bon, mind Aron távol állt, sőt elég nagy mértékben szemben is állt a munkásmozgalommal és a szocializmussal. Aron esetében ismert, hogy elemzéseit nemcsak monográfiákban tette közzé, hanem a munkásmozgalom iránt igazán nem baráti, patinás Le Figaro vezető publicistája és vezércikkírója volt.) Ezek után Burrin kifejti, hogy a politika és a vallás, a munkásmozgalom és a vallás között megvoltak a kapcsolatok. Megjegyzi ugyan azt is, hogy a munkásmozgalom alapjában racionalista és ateista volt, ahogyan – hozzáteszi – a jobboldalon a fasiszta mozgalmak, mindenekelőtt a német náci is azok voltak. Mindennek hosszú és bonyolult a története, és erre Burrin szerint a történészek általában nem fordítottak kellő figyelmet.

Burrin a „civil vallás” feltűnését Franciaországban a felvilágosodás korára teszi, s születésének, kivirágzásának önálló alfejezetet szentel. A „politikai vallás” (religion politique) keletkezését is a 18. századtól számítja, kivirágzását a francia forradalom éveire teszi. Példaként említi, hogy a Rajna túlsópartján Wieland is úgy jellemezte a forradalmi francia hadsereget, hogy azt „politikai vallás” hatotta át, amikor német földre tört. Burrin ezeket a kérdéseket történetileg nem elemzi, ugyanakkor feltűnő, hogy a felhasznált francia és amerikai irodalom az 1980-as és 1990-es években jelent meg.

Ugyanebben a témakörben a másik francia szerző, *Maurice Aguilhon* kifejezetten a vallás és a munkásmozgalom kölcsönös viszonyát elemzi Franciaországban a 19. században. Elemzését hátrappillantással kezdi. Franciaországban évszázadokon át a régi monarchia és a feudális kor idején teljes és megfélembizhetetlen volt a katolikus egyház hegemoniája, tiltottak minden más vallást, eretnokséget, avagy deizmust. Ezt a rendszert söpörte el a francia forradalom. (Aguilhonnál így fel sem vetődik az a bicentenárium kapcsán elterjedt nézet, miszerint a forradalomra már nem is volt szükség.) A szerző megjegyzi, hogy a forradalom nem ment el Rabelais sokkal szabadszellemeűbb felfogásáig, vagy a 17. századi, jobbra elszigetelt szabadgondolkodókig. Kiinduló pontja a 18. század felvilágosodása volt, és azután ebben a szellemben törték meg „a régi rendszer” szellemét, amelynek egyik jellemző vonása az alávettség és engedelmesség elfogadása volt.

Az önálló és proletár munkásmozgalom csak jóval később lépett a történelem színpadára. Miként Aguilhon hangsúlyozza, „a későbbi kezdet” szempontjából mellékes a pontos évszám. (Van, aki 1831-hez, van, aki az 1840-es évekhez, avagy 1864-hez köti.) Ám akárhogyan is döntik el ezt a kérdést, munkásmozgalom – amelyet a szerző valamely okból idézőjelek közé tett – a 18. században még nem létezett, és éppen ezért nem is „vezethette azt a támadást, amely a régi rendszer ellen irányult”. A régi vallásos világot egyfelől az arisztokrácia, másfelől a polgárság (bourgeoisie) táborából bírálták, támadták. Az elégedetlenek tábora azonban egyrészt szélesebb, másrészt szűkebb volt. A katolikus uralom elleni harcot a szabadgondolkodók és antiklerikálisok vezették a filozófia terén, ezekben az években született meg és alakult ki a „civil vallás” (religion civile).

A szerző ilyen felfogásban futtatja tovább az eseményeket, hangsúlyozva, hogy a 19. század folyamán a katolikus egyház privilégiumait és szellemi befolyását sem annyira az új munkásmozgalom törte meg, hanem a mérsékelt köztársaságiak, az ún. opportunisták, akik Gambetta és Jules Ferry körüli

csoportosultak, és akik a második császárság összeomlása után átvették az ország irányítását. (A szerző e vonatkozásban nem tér ki érdemben sem a munkásmozgalom reagálásaira, sem gondolkodóinak írásaira, de e témakörben oly nagy hatású francia írókra és hatásukra sem, mint amilyen Victor Hugo, Emile Zola és Anatole France volt.)

A két francia tanulmányt egy német szerző összehasonlító tanulmánya követi. *Axel Körner* írásában azt vizsgálja, hogy az antiklerikális eszmék miként jelentkeztek Franciaországban és a német területeken 1830 és 1890 között, melyek voltak a közös és a sajátos jegyek. Többek között azt elemezte, miként alakult ki és mit is jelentett a munkáskultúra a két országban.

A kötet következő írását egy belga (flamand) szerző jegyzi. A cikk címe: „Alternatívák a hagyományos vallási rítusokkal szemben – a szociáldemokrácia szimbólumai Gentben. Kiegészítő tanulmány a belgiumi munkáskultúra történetéhez.” *Paule Verbruggen* azt a korszakot, az 1870–1914 közötti időszak eseményeit és tendenciáit dolgozta fel, amikor megalakult a Belga Munkáspárt, és létrejöttek a nagy szakszervezetek. A Belga Munkáspártnak (POB) éppen a katolikus – és részben a liberális – hegemoniával és parlamenti teljhatalommal szemben kellett kivívnia egyrészt saját függetlenségét, másrészt – s ez Belgiumban különösen éles küzdelemmel járt – a későbbiekben a polgári demokratikus viszonyokat és a szellemi élet laicizálását.

Egy francia szerző, *Christine Collette* egy olyan írást adott közre, amely a brit munkásmozgalom és a Brit Munkáspárt internacionalista hagyományait eleveníti fel az 1918–38 közötti években. Collette írásának érdembeli bemutatása nagyobb terjedelmet követelne. Egyrészt azért is, mert Collette levéltári források alapján dolgozott – többek között feldolgozta a Labour Party hajdani nemzetközi titkárának, William Gilliesnek a levelezését –, másrészt azért is, mert a szorosán vett politikai kérdéseken túl kitért a munkáskultúra szélesebb területeire, így az egykor fontos munkássport kérdéseire is. A munkáshagyományokra – ahogyan Collette megfogalmazta – és az „internacionalista hitre” már vastag por rakódott le.